L'explotació forestal al Pallars durant el segle XVIII: els raiers.

Ezequiel Giménez Rodríguez

Dos rais navegant a la Noguera Pallaresa (1912) (foto Ceferí Rocafort. Arxiu C.E.C.)

El creixement econòmic català del segle XVIII, una de les bases del qual fou l'extensió i la intensificació de l'agricultura, comportà un auge simultani d'altres recursos del sector primari. Encara que les ruptures no foren una amenaça greu, el bosc català es va veure castigat de forma brutal per la tala d'arbres destinats a la construcció naval (l'Armada en competència amb els particulas interessats en els vaixells mercants), la indústria del suro i del botam (a disposició de les exportacions vinícoles) i les necessitats urbanes (carbó, combustible industrial, fusta per a la construcció de ciutats en creixement)[1]

Tot això va tenir una repercussió important en l'explotació de les zones boscoses al llarg del segle, sobretot a partr de la segona meitat.

Durant el segle XVI la necessitat de fusta, un cop esgotades les zones més properes al litoral, havia ocasionat l'augment del recurs a boscos més allunyats de la costa. Aquesta actitud s'inscriu en el procés penindular d'explotació accentuada i conseqüent regressió forestal deguda a l'expansió i consolidació de l'imperi, sempre necessitat de naus per recórrer les enormes distàncies entreels seus dominis[2].

Per al cas de Catalunya, les *Ordinacions* de 1627 mostren l'abast del procés de regressió operat. En aquests textos dispositius hom pot veure com la riquesa dels boscos catalans es veié amenaçada pel excessos i abusos comesos en l'explotació. Això va arribar a preocupar les autoritats per les repercussions negatives que portava al funcionament de les drassanes reials. Es dictaren diverses mesures per evitar l'espoli forestal i fins es plantejà una incipient política de reproblació. Però les disposicions preses no evitaren que la mateixa Corona esdevingués devastadora de boscos[3].

En aquest sentit són eloqüents les paraules de Cornide el 1790: "Aunque durante cien años no se tocasen nuestros bosques, poco perderá nuestra construcción, pues los montes están en tal mal estado y las maderas útiles a tal distancia de los puertos y riberas que a más coveniencia pueden salir las de nuestra América y aún las del Norte"[4].

A causa de l'impuls de l'explotació forestal del setcents, els boscos pròxims a la costa foren greument maltractats. Aquest fenomen s'intensificà a mitjan s. XVIII. Aquesta és l'opinió de Pierre Vilar, quan afirma referint-se al discurs de 1780: "a a regió de Tortosa[...]no devien haver quedat intactes sinó explotats sàviament fins el 1714[...]esdevinguts propietat reial, devien haver estat maltractats, només en una quarantena d'anys"[5].

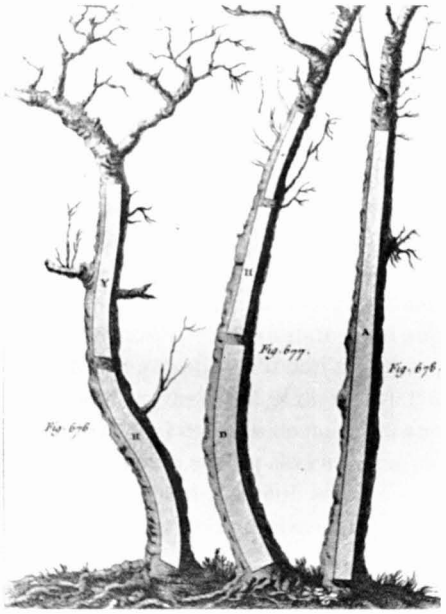
Aquesta situació va fer que es recorregués a la fusta de zones boscoses de l'interior del Principat -Pallars i Urgell-, les qual començaren a tenir un paper important en aquest comerç.

Cal recordar que l'augment dels preus de la fusta i l'alça que se'n produí al Principat entre 1740 i 1749[6], coincideixen amb els senyals d'un desboscament en aquestes zones pirinenques. El 1790, el corregiment de Talarn responia així al qüestionari de Zamora: "Mucha decadencia han tenido los bosques, de modo que han disminuido, mucho más de la mitad de lo que eran, aún treinta años a esta parte, por cuyo motivo se ha aumentado también más de la mitad del precio de la madera"[7]. El que vol dir és que certament existeix una explotació més sistemaatitzada, encara que de moment no es pot fer cap valoració de les quantitats de fusta que surten d'aquests indrets.

És ben sabut que el preu de la fusta de les zones boscoses de l'interior, en el seu llarg recorregut dins a les ciutats del litoral, augmenta considerablement respecte al de partida. Tanmateix, tot sembla indicar que no foren els pontatges o palanques que causaren nous gravàmens durant el segle XVIII. Sí que en poden ser la causa al segle XVII, i hi ha prou motius per pensar-ho només comprovant que a la palanca de Tremp s'exigia un impost a la fusta que hi passava: "Sia de son servei concedir als cònsuls i universitaris de dita villa de Tremp un nou establiment per a poder aumentar dita imposició en dita forma...i que los raiers que baixen rais de fusta paguen divuit diners per rai"[8].

Ara bé, aquest augment es pot interpretar com un fet significatiu dins del redreç català de finals de segle.

Amb la desaparició de pontatges i

Sel.lecció de fustes per a la construcció naval. Encyclopédie Méthodique, Paris, 1783 (Foto MMB)

palanques cap a mitjan s.XVIII, com afirma R.Boixareu, s'arriba a la conclusió ja assenyalada que l'augment del preu de la fusta no es deu a aquestes duanes[9].

És simptomàtic també que en l'arrendament dels pontatges a final del segle, concretament el 1786, no es faci cap referència a la fusta dels rais, malgrat que hi figuren molt detallats tots els productes que n'han de pagar[10]. A Catalunya no hi havia els problemes que es donaven a Aragó i a Navarra, on els senyors i els pobles amb propietats a les riberes fluvials pretenien que els raiers paguessin un tant per partida de fusta[11].

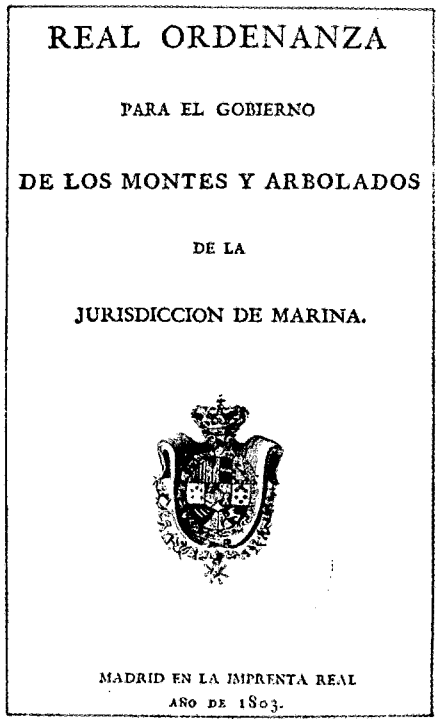
No sembla tampoc que es produís un desboscament tan general com el del litoral, però si que es devien apreciar considerables baixes a causa d'aquesta extracció[12].

Hom pot coincidir amb Madoz que veritablement es dóna un desboscament a la zona; peró les causes i la data en què l'assenyala -a començament del segle XVII-, no són encertats, vist que exagera l'acció negativa del foc, les guerres, les disputes, els pleits i les ordenances municipals[13]. Tot plegat no sembla suficient; de la mateixa manera, l'agricultura i l'acció ramadera hi pogueren tenir certa influència, però tampoc és justificable de veure que fos tan important a la zona esmentada[14].

Tot sembla indicar que les necessitats de la construcció naval i les de les poblacions en creixement van actuar com a causes principals d'aquest desboscament.

La construcció naval, tant per part de la Corona com dels particulars, es trobava necessitada de fusta. Davant aquesta necessitat imperativa es busquen els mitjans per aconseguir aquest proveïment. Serà a partir d'aquí que l'assentador començarà a tenir un paper destacat en el subministrament de fusta. En el cas de l'Armada, s'ha trobat un contracte signat entre la Corona i Jaume Planell pel qual es poden establir les condicions en què treballa l'assentador[15].

A l'hora de crear la infrastructura per al carreteig de troncs fins a la ribera dels rius[16], veiem que l'assentador no

REAL ORDENANZA

PARA EL GOBIERNO

DE LOS MONTES Y ARBOLADOS

DE LA

JURISDICCION DE MARINA.

MADRID EN LA IMPRENTA REAL
AÑO DE 1803.

hi arrisca diners: "Debido al crecido coste de abrir caminos, carreteras, poner corrientes los rios, construcción de barracas, almacenes, herrerías y compra de carros, mulas y embarcaciones competentes para el transporte de árboles mayores, se me han de anticipar 36.000 pesos de quince reales de vellón cada uno"[17].

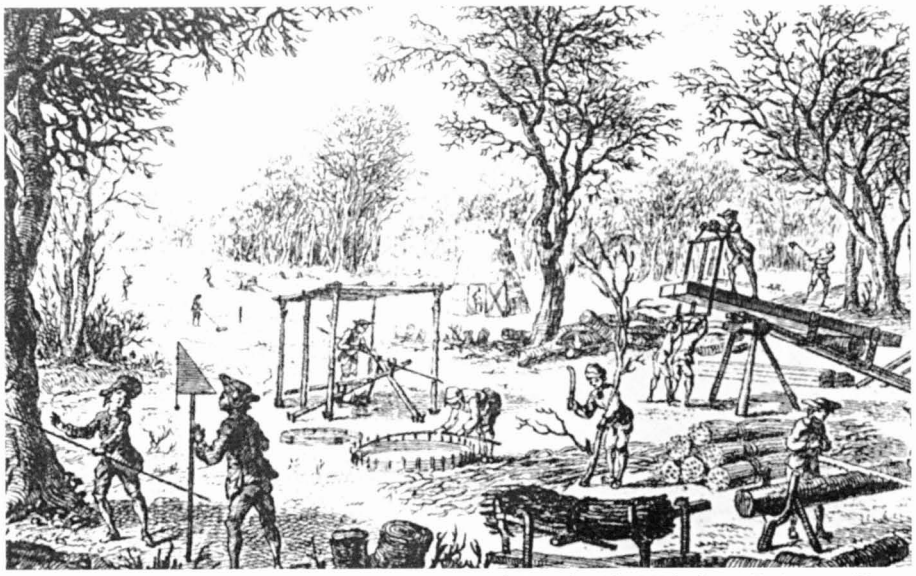
Certament, la situació de les carreteres i camins a tota la zona d'alta muntanya era summament deficient, sense que res variés considerablement d'un lloc a l'altre dins d'aquestes comarques. Així ho corroboren les paraules de Francesc Farràs per al Pallars: "La falta de comunicació al segle XVIII era absoluta; només existien els vells camins per on sols passaven animals amb dificultat"[18]. La situació d'aquestes vies a final del segle no devia ser gaire millor. "Si hubieran caminos que facilitasen el transporte, pues la conducción con cargas es costosa y rinde poco este negocio"[19].

Encara que l'assentador construïa camins i carreteres, ho feia exclusivament per transportar fusta. L'adeqüació prèvia del riu, treure pedres, branques i altres obstacles, també era cosa del contractista, llevat d'algunes excepcions: "Corre de mi cuenta el abrir y componer carreteras y caminos, construir barracas, almacenes y herrerías en los parajes donde tenga por más conveniente para la conducción de los árboles...También será de mi obligación poner los rios corrientes a excepción de Presas, Azudes, Paradas y demás embarazos que para pesca o otros fines hayan hecho o hicieron en ellos los comunes o particulares, a los que se ha de obligar a dar el paso libre para el paso de lasAlmerías"[20]. Vénen a coincidir precisament amb les dates d'aquest assentament unes grans inundacions a la zona del pallars, que degueren deixar els rius en mal estat: "Eleváronse las aguas del Noguera por efecto de los arrastres y sedimentos, formándose en algunos puntos una especie de presas o diques que cruzaban todo el rio"[21], encara que tots aquests arranjaments els devia fer, com s'ha vist, a compte de la liquidació total.

Hi ha una sèrie d'apartats del contracte que mostren la interessada generositat de la Corona -obligada per la necessitat d'obtenir fusta-; així, s'han de proporcionar a l'assentador els magatzems on guardar la fusta una vegada arribada a la costa: "Que el Almacen y Cubiertos que se hayan en Tortosa, propios de S.Mag. se me han de entregar libres para custodiar los géneros"[22].

També se li han de proporcionar els vaixells necessaris per distribuir la mercaderia als llocs de destinació ja fixats al contracte: "...obligar a los ministros a embargar las Embarcaciones, así las Españolas como las Extranjeras que necesitare...para transporte de los Géneros...y pagándoles los fletes que cuando se toman para el Real Servicio de S.Mag."[23] Per raó de les possibles pèrdues de fusta, també estava excusat de l'entrega del material, encara que en aquest cas no cobrés el material extraviat: "Será a mi cuenta los riesgos por temporal y Corsarios de Berbería, y aunque el valor de los Géneros que se perdieren no se me haya de pagar por la Real Hacienda, se me han de abonar dichos Géneros en descargo de mi obligación, como si se hubiesen entregado..."[24].

Encara que tenia estipulat un termini d'entrega, el contracte empara l'assentador davant possibles retards: "...si por accidente improvisto...no pudiese cumplir enteramente con la entrega de

Treballs de preparació de fustes per a la construcció naval. Encyclopédie Méthodique, Paris, 1783 (Foto MMB)

los Géneros, no se me puede imputar falta, y supliendo en el venidero...lo que hubiera dexado de entregar"[25].

En definitiva, la creació de tota aquesta infrastructura necessària per fer aquests llargs viatges i les condicions en què treballaven els assentadors són els motius pels quals la fusta s'encareix i el seu preu s'equipara als de les zones veïnes. Evidentment, tot això junt amb la falta de fusta, encaria la construcció naval[26].

La preocupació per conservar i protegir els boscos i les forests durant el segle XVIII, vista la penúria en què es trobaven, és un fet demostrat. La Corona posà a punt una veritable política forestal, dirigida sobretot a assegurarse el seu proveïment de fusta. Això es reflecteix a les *Ordenanzas de Montes*, de 1748, de les quals Luis Urteaga ha assenyalat que foren una conseqüència de la política mercantilista del Marquès de la Ensenada, preocupat pel domini de l'Oceà i pel foment de la marina mercant[27].

Cal assenyalar que l'esmentada *Ordenanza* va ser invocada pels propietaris particulars dels boscos de la zona pirinenca: com que no s'havia estès als boscos d'aquesta zona, els propietaris tenien llibertat per aprofitar-se d'aquesta fusta, tal com havia estat aprovat sempre pels ministres de Marina. Tot això creà conflictes entre els propietaris i el Rei, a causa d'aquestes fustes senyalades pels visitadors.

D'altra banda, el conflicte entre el representant de la Real Hacienda i el Duc de Medinaceli, propietari de Boumort, Montenartró i altres indrets, resulta paradigmàtic: "Paso a conceder licencia en escritos a diferentes Almadieros para practicar cortes de madera. Habiendo dado a entender que nadie, sino Ud. podría disponer de bosques no señalados"[28].

Aquests conflictes s'havien estès a altres pobles que s'oposaven als arrendaments dels dits boscos comunals[29]. A vegades, aquestes fustes ja senyalades pels visitadors reials, que solien ser les millors, eren necessàries per fer obres importants, per la qual cosa se'n sol.licitava poder-la talar, com en el cas de les obres de la Casa de la Llotja[30].

els mateixos assentadors es podien reservar una part de la fusta extreta dels boscos per a altres finalitats: "Que me ha de ser permitido...cortar en los bosques señalados, para tener un repuesto de árboles...a fin de venderlos para el uso de las embarcacions mercantiles"[31].

És sabut que el trnasport de la fusta a través dels rius es realitza des de temps antics[32]; per tant, sempre hi hagué persones dedicades a aquesta activitat. La intensitat de la dedicació, les formes de vida, l'organització i els mètodes de treball d'aquestes persones anaren conformant una activitat que mai no va estar exempta de conflictes.

Abans del segle XVIII, l'ocupació del raier és ocasional, més que un ofici

Tala d'arbres per a la construcció naval. Encyclopédie Méthodique, Paris, 1783 (Foto MMB)

institucionalitzat, però les necessitats imperioses de fusta al segle XVIII van fer que s'anés organitzant progressivament. Aquestes necessitats van implicar que el nombre de braços dedicats a aquesta tasca augmentés considerablement, la qual cosa tingué una influència en la vida econòmica de la zona, ja que s'abandonava el treball habitual de forma parciao o total, per dedicar-se a la navegació. La Pobla de Segur, responent al qüestionari de Zamora, diu: "...es frecuente este ejercicio y siempre salen para él los mejores brazos. Con lo que precisamente ha de sentir el pueblo la falta de esta gente para la agricultura y otras faenas, verdad es que los dichos ganen en la navegación de dos a tres pesetas de jornal..."[33].

L'atracció per aquest ofici de baixar fusta pels rius també es demostra en la resposta de La Pobla de Segur sobre la causa del seu creixement: "Tiene La Pobla ciento treinta casas y se va aumentando cada día, siendo la causa del aumento, el buen temple y la situación del pueblo, en el paso preciso de las dos riberas y la cercanía del rio que se navega. Lo que hace que los muchos de los que se ocupan en la navegación, y otros que se han establecido aquí y se van estableciendo y edificando en la Pobla"[34]. Sens dubte, el gran creixement d'aquesta vila no es degué només a l'activitat dels raiers, però sí que és fàcil deduir que hi va tenir un paper important.

Probablement, l'augment de mà d'obra féu que l'ofici s'anés proletaritzant progressivament i que les ocupacions dels raiers s'anessin ampliant (tala de llenya, preparació dels troncs, carreteig fins als rius, transport), Hi ha un exemple significatiu: "Geroni Rius i Mixó da en siento a Preufet...a la montaña de Boumort propietat del Duc, a Gregori Cubiló y Joseph Cubiló pagesos de Llavorsí...per tallar, compondre, arrastrar y portar a condhuir...a la vila de Seròs..."[35].

És en aquesta època d'auge de l'ofici quan els raiers comencen a actuar en colles més estructurades: un d'ells feia les funcions d'encarregat i s'ocupava d'oferir els treballs del grup, bé per temporada, bé per a missions concretes, a assentadors que, sovint, també eren raiers[36]. Es conserva, de finals de segle, un contracte d'arrossegament de fusta fins a la ribera el riu[37].

Els llocs habituals on es muntaven els rais per a la baixada eren el Cargol, lloc proper a Llavorsí i Tírvia, on s'unien les riberes del Cardós i Alins. Al riu Segre, els rais tenien la sortida a Oliana, encara que es podia fer servir qualsevol punt on hi hagués fusta i reunís les condicions necessàries. Els viatges duraven segons el cabal del riu i els problemes que es podien presentar: de Llavorsí a Lleida normalment es trigava de dos dies i mig a tres dies[38].

A falta d'una història del bosc català segons les evidències exposades, es pot afirmar que el desboscament d'aquestes zones i els conflictes generals que es produïren per l'imperiosa necessitat de fusta potser foren la contribució que hagueren de pagar les comarques més allunyades del litoral, com el Pallars i l'Urgell, per la prosperitat generalitzada de la Catalunya del segle XVIII.

Notes

[1] VILAR, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1968, vol.IV, p.345 i ss.; URTEAGA, L., *La tierra esquilmada. Las ideas sobre la conservación de la naturaleza en la ciencia española del siglo XVIII*, Barcelona, 1987, p.158-160; DELGADO, J.M., "La construcció i la indústria naval a Catalunya" a *Recerques*, núm.13, Barcelona, p.45-46; MARTÍNEZ SHAW, C., "Cataluña bajo el signo de la expansión", a FERNÁNDEZ, R., *España en el siglo XVIII*, Barcelona, 1985, p.78

[2] GIMÉNEZ BLASCO, J., "La qüestió forestal a Catalunya: Les Ordinacions de 1627", a *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, p.246; BAUER, I., *La marina española en el siglo XVI. Don Francisco de Benavide, cuatralvo de las galeras de España*, Madrid, 1921, p.15-43.

[3] GIMÉNEZ BLASCO, J., "La qüestió forestal...", p.246-247

[4] URTEAGA, L., *La tierra esquilmada...*, p.118-130.

[5] VILAR, P., *Catalunya...*, vol.III, p.238.

[6] VILAR, P., *Catalunya...*, vol.III, p.235-237.

[7] BOIXAREU, R., "Sobre els rais: notes" a *Revista Ilerda*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1982, p.296.

[8] ARXIU MUNICIPAL DE TREMP (AMT), Establiment de la Palanca, 1696 (sis fulls solts).

[9] BOIXAREU, R., "Sobre els rais...", p.295

[10] ARXIU DE PROTOCOLS DE SORT (APS), Notari A. Carrera, vol.any 1786, p.18-19.

[11] BOIXAREU, R., "Sobre els rais...". p.294.

[12] BOIXAREU, R., "Sobre els rais...", p.294-295.

[13] MADOZ. P., *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1847, vol.X, p.29.

[14] GIMÉNEZ BLASCO, J., "La qüestió forestal...", p.247; MARTÍNEZ SHAW, C., "Cataluña bajo el signo...", p.78.

[15] ARCHIVO GENERAL DE SIMANCAS (AGS), Secretaria y Superintendencia de Hacienda, lligall 47, "Jayme Planell, apoderado de Don Francisco Puget...puesto a los pies de V.Mag. y deseoso de emplearse en el Real Servicio, se obliga a proveer en los Departamentos de Cartagena, Cádiz y Ferrol, la Arboladura, tablones y piezas cuadradas...para la Real Armada". Assentament de 12 anys de durada, 1-1-1742/31-12-1753, destinat a avets dels boscos d'Espot, Escaló, Escart i a pins de la serra de Boumort, Carreu, Sallent Perles i Valls de Lluch).

[16] MALUQUER DE MOTES, J., "L'explotació del bosc i el transport de fusta (els raiers)", *L'Avenç*, núm 34, Barcelona, 1981, p.37-40.

[17] AGS, lligall 47, apartat XIX.

[18] FARRÀS, F., "Notes per a recuperar la nostra Història", *Escudella*, Pallars, núm. extraordinari corresponent als 8, 9 i 10, p.32.

[19] BADA EIAS, J., "Una memòria per a la promoció de l'Alt Urgell (1779(: Memoria hecha por Don Pedro Díaz Valdés, Obispo de Barcelona", *Pedralbes*, núm. 2, Barcelona, 1983, p.171.

[20] AGS, lligall 47, apartat VI.

[21] COY I COTONET, A., *Sort y comarca Noguera Pallaresa*, Barcelona, 1906, p.639.

[22] AGS, lligall 47, apartat IX.

[23] AGS. lligall 47, apartat XIV.

[24] AGS, lligall 47, apartat XV.

[25] AGS, lligall 47, apartat XIII.

[26] DELGADO, J.M., "La construcció naval catalana: els mestres d'aixa", *L'Avenç*, núm.37, Barcelona, 1981, p.44-50.

[27] URTEAGA, L., *La tierra esquilma...*, p.127-133.

[28] APS. Notari A.Solans, vol.any 1787, p.56 (acusació d'un representant del Duc al Rei).

[29] APS. Notari A.Azamar, vol.any 1793, p.7-9 (Les Universitats de Rialb, Roní i Sort presenten recurs a Baptista Flinch de Roní i altres, perque no complien les Ordenances en talar arbres que no tenien les mesures adequades. Els requerits es defensen al.legant que tenien llicència de Marina, per la qual cosa, segons ells, se'ls havia de tornar la fusta).

[30] BIBLIOTECA DE CATALUNYA (BC), Junta de Comerç, lligall 17, caixa 25, núm. 2-3.

[31] AGS, lligall 47, apartat XXIII.

[32] BOIXAREU, R., "Els últims rais", *Revista Ilerda*, Institu d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1972, p.308.

[33] *Resposta de La Pobla de Segur al Qüestionari de Francisco de Zamora de 1790*, La Pobla de Segur, 1969, resposta núm.121.

[34] *Resposta de La Pobla...*, resposta núm 17.

[35] APS. Notari A.Solans, vol.any 1780, p.70-71.

[36] BOIXAREU, R., "Els últims rais", p.308.

[37] APS. Notari A.Solans, vol.any 1775, p.92-93: "Buenaventura Lluent rayer de Pont de Claverol dono en asiento o Preufet a tirar ab bous cent ser passes de fusta del bosc de Montenartró a Josep Mixó". Al volum corresponent a l'any 1785, hi figura un altre encàrrec d'arrossegament de fusta a aquest mateix Josep Mixó.

[38] BOIXAREU, R., "Els últims rais", p.305-306.